

УДК 811. 161. 2'271

Мандрик Н. В.

НЕДУГИ РІДНОГО СЛОВА

У статті порушено питання культури мовлення в сучасному суспільстві і, насамперед, у молодіжному середовищі. Звертається увага на такі явища, як жаргон і суржик у мовленні учнівської молоді. Саме тому, беручи до уваги особливості мовної ситуації, школа повинна звернути увагу на огляд розмовних, просторічних і жаргонних слів, щоб молодь змогла уникати ненормованого мовлення.

Ключові слова: культура мови, жаргон, арго, ненормативна лексика, лексема, вокатив.

В статье рассмотрено вопрос культуры речи в современном обществе, прежде всего – в молодежной среде. Обращается внимание на такие явления, как жаргон и суржик в речи ученической молодежи. Именно по этому, принимая во внимание особенности языковой ситуации, школа должна обратить внимание на обзор разговорных, просторечных, жаргонных слов, чтобы молодежь смогла избежать ненормированной речи.

Ключевые слова: культура языка, жаргон, арго, ненормированная лексика, лексема, вокатив.

The issues of standard of speech in the modern society and, first of all, in the youth environment are raised in the article. The attention is focused on such phenomena as slang and mixed Russian – Ukrainian dialect in youth speech.

Key words: standard of speech, slang, argot, obscene words, lexeme, vocative.

Розвиток культури, і це безперечно, починається з розвитку мови. Багатство національної культури забезпечує багатство національної мови, повноту її структури. Очевидним є мовно-культурний зв'язок поколінь українського народу: він має витоки із глибини тисячоліть. Щоб цей зв'язок не обірвався, щоб не втрачалися монокультурні традиції, щоб вони мали сучасне і майбутнє, необхідно зміцнювати по-

зичії української мови – неповторного засобу творення національної духовності й культури, життєдайної основи самосвідомості націй.

Сьогодні важливою справою національного відродження України є піднесення культури мови суспільства, озброєння знанням стилістичних багатств мови, насамперед молоді, яка здобуває вищу освіту і використовуватиме слово як знаряддя праці, носій інформації та засіб духовного впливу, й у такий спосіб сприятиме піднесенню культури і духовності народу.

Мовлення сучасної молоді дратує викладачів, батьків, представників старшого покоління тому, що деякі вислови справді “ріжуть” вухо. Це й не дивно. Однак молодіжне мовлення відбиває нестійкий культурно-мовний стан суспільства, що балансує на межі літературної мови й жаргону.

Жаргон молоді – це в основному лексеми кримінального аргю й аргю в’язниць. Частина з них змінила своє значення і в лексиці молоді стала відображати реалії стосовно екзаменів та оцінок: *завалитися, засипатися* – не скласти іспит, залік (в аргю – бути виявленими, бути схопленими); *апарат* – побутова техніка (в аргю – шприц для наркотиків).

Існує зв’язок між ненормативною лексикою молоді й арготизмами кримінального середовища. Проте з аргю в молодіжний жаргон переходить набагато більше слів, ніж із жаргону в аргю. Це можна пояснити, по-перше, відносною стійкістю аргю, яка ґрунтується на традиціях злочинного середовища; по-друге, швидкою зміною лексики молодіжного жаргону, що часто залежить від впливу моди. Крім того, великий вплив на шкільний жаргон мають жаргони ненормативних угруповань і музикантів. Відбувається це через те, що жаргон музикантів є тим соціальним діалектом, який впливає на решту молодіжних жаргонів. Молодь захоплюється музикою, піснями й нерідко через них сприймає арготизми. Жаргон же неформальних угруповань – це своєрідний протест проти загальноприйнятих норм. Саме це й зближує їх із учнівською молоддю.

Лексика шкільного жаргону тематично пов’язана з такими сферами: 1) школа; 2) дозвілля; 3) побут; 4) оцінка:

– назви вчителів: *алгеброїд, фізичка, хімоза, істеричка, фізик-шизик, дия, реп, училка*;

– найменування навчальних предметів: *фізра, літра, геос, матра*;

– назви інших реалій навчального процесу: *шпора (шпаргалка)*,

зубрила, шамованка (їдальня), камчатка, чукотка (останні парти), девник (щоденник), зашиватися, стрибати, завалити, загубити.

Для слів цієї сфери характерна традиційність, стійкість. Багато слів (*диря* – директор, *камчатка, чукотка* – останні парти, *учила* – учителька, учитель хімії – *хімоза* та ін.) вживаються впродовж багатьох століть. Ці лексеми складають ядро шкільного жаргону, забезпечуючи його стійкість. Проте з’явилися певні нововведення й у цій групі слів. Наприклад, такі слова, як *чит, ніт* – вчитель, *реп* – репетитор зафіксовані вперше й відсутні в словниках молодіжних жаргонів.

До сфери дозвілля належать такі слова, як: *відак, мафон, кліпейшн, дискач, поп, рок, попса, кореша, тусовка, шухерити, замочити*. Для слів цієї групи характерне переважання лексем, запозичених із інших жаргонів, зокрема із жаргонів музикантів і неформальних угруповань. Наприклад, *мафон, кліпейшн, дискач, поп, рок, попса* – муз. жаргон; *завалити, замочити, урити* – вбити; *махатися, мочитися* – битися; *бухло* – пиятика; *бухати* – пиячити (неформ. жарг.). Слід підкреслити, що в останні декілька років зросла кількість лексем, які перейшли із жаргону неформальних угруповань до шкільного.

Наявність слів, пов’язаних із культом сили та хуліганства, у шкільному жаргоні, особливо використання їх молодшими школярами, має викликати найбільше занепокоєння, тому що є проявом насилля на мовному рівні. Можна сказати, що використання таких слів уже є початком бійки, нехай і на вербальному рівні. Лексеми цієї групи найбільше піддаються впливові моди і є змінним компонентом шкільного жаргону.

Слова, які стосуються сфери дозвілля, можна поділити на декілька груп: – лексеми, що називають частини тіла: *віза, диня, картка* – обличчя; *культянки, граблі, клішині, крила* – руки; *казанок, качан, кабіна, чайник* – голова; *лижі, шасі, гальмо* – ноги; для цих слів характерна найбільша традиційність. Цікаво, що деякі частини тіла мають технічні назви, тобто співвідносяться з назвами частин літака, автомобіля тощо: *кабіна* – голова, *крила* – руки, *шасі, гальмо* – ноги, *фари* – очі;

– лексеми, які називають одяг, взуття й аксесуари: *джонси, джипи* – джинси; *шкіра* – куртка; *пітники* – шарпетки. Ці лексеми були поширені в слензі молоді, яка належала до неформальних угруповань. Так, слово *косуха* (шкіряна куртка) перейшло до лексики школярів із жаргону металістів, де мало вужче значення: чорна, шкі-

ряна куртка з великою кількістю металевих клепок. Слово *бандана* (хустка, яка зав'язується на голові або коліні) спочатку було зафіксоване в жаргоні байкерів. Треба також відзначити актуалізацію таких слів, як *прикид* – сучасний одяг; *фенечки* – прикраси на руку із бісеру або дрібних намистин; *копита* – жіноче взуття з розкльошеними підборами. Актуалізація цих лексем зумовлена впливом моди. Слова *легенси*, *вєтровка* – навпаки сьогодні рідковживані. Минула мода на ці речі – зникають і лексеми, що позначали ці поняття;

– лексеми, які називають різноманітну побутову техніку: *комп'юк* – комп'ютер, *клава* – клавіатура, *маус*, *шимара* – маніпулятор типу миша. Ці лексеми є нововведеннями в жаргоні школярів. Найчастіше вони вживаються школярами, які мають безпосередній доступ до сучасної техніки, а це досить невеликий відсоток від загальної кількості учнів. Слова *відак*, *мафон*, *плєєр* – більш вживані. Деякі слова зафіксовані в багатьох публіцистичних виданнях, що зробило їх загальноновживаними. Через це вони втратили експресивність і стали нейтральними;

– жаргонізми, які називають гроші: *бабки*, *лаве*, *лавешки* – гроші; *косар*, *штука*, *кусок* – тисяча грошових одиниць; *зелень*, *капуста* – долари. Такі слова, як *бабки*, *косар*, *штука*, *кусок*, *зелень* прийшли з аргю, слова ж *лаве*, *лавешки* – належать до молодіжного жаргону.

Слова сфери “оцінки” можна поділити на дві групи: вокативи і власне оцінна лексика. Вокативи належать до цієї сфери тому, що жаргонні звертання завжди експресивні й висловлюють ставлення до того, кого називають.

У групі вокативів простежується взаємодія учнівської молоді з усіма соціальними верствами й усіма віковими категоріями: від малих (*дрібнота*, *цуцики*) до великих (*батько*, *папаша*, *дяпан*). Таке цікаве звернення, як *лохідзе* – особа кавказької національності, він же *чорний*, *чорномазий*, – зафіксовано вперше. У молодіжному середовищі стало популярне звертання *найк* за назвою фірми, яка випускає спортивний одяг із нашивкою цього слова англійською мовою: піке. Такі звертання, як *кентти*, *перці*, *чувак*, *клюшка*, *браток*, *братуха* найчастіше використовуються школярами під час апелювання один до одного.

Що ж стосується власне оцінної лексики, то для неї характерна наявність лексем із яскраво вираженою позитивною чи негативною оцінкою. У шкільному жаргоні вирізняємо дві діаметрально проти-

лежні групи лексем, незважаючи на те, що в літературному нормативному мовленні є велика кількість якостей і оцінок, які віддзеркалюють чималий спектр почуттів та емоцій людини. Експресивну оцінку представлено в основному прислівниками, словами категорії стану і, найменше, прикметниками, наприклад: *шик, блиск, круто, супер, коронно, кльово, страхітливо, потрясно, фігово, муть, мура, гонімо, стопудово*.

Використання жаргонізмів у художній літературі як засобу яскравішого зображення життя, а також проникнення деяких жаргонних слів у загальний вжиток аж ніяк не означає, що ними можна користуватися без будь-яких застережень. Вони, як і слова, що належать до інших груп лексики обмеженого користування, вжиті без потреби, засмічують літературне мовлення, підривають засади нормативності літературної мови, виховують погані смаки в галузі мовної культури, знижують вплив слова як комунікативної одиниці і як засобу етичного виховання [3, с. 203–207].

У студентському середовищі вживаною є лексика: *блиск, відрадно, круто, супер, коронно, звіряче, кльово, страхітливо, потрясло, ништяк* – позитивна оцінка; *фігово, назарно, муть, лево, мура* – негативна оцінка. Слово *галімо* має два протилежні значення: точно, напевно і неточно. Слово *здецел* (прикметник децельний) і *мальна* – мало, трошки – зафіксовані раніше не були. Слово *стопудово* (точно) в словниках теж не зафіксовано, проте його можна було почути в рекламі жувальної гумки. Ця лексика більш уживана порівняно із лексемами *залізно, залізобетонно*, які мають значення точності, конкретності.

Для шкільного жаргону характерне широке використання фразеологізмів, адже зі 150 лексичних одиниць близько 20 становлять фразеологізми. Більшість фразеологізмів має доброзичливо-жартівливий характер і називає реалії навчального процесу (*випасти в осад, зсув по фазі*). Найдотепнішими є: *острів скарбів* (полочка з класними журналами), *17 миттєвостей весни* (учитель вийшов з класу), *рожевий фламінго – птах обломінго* (невдача, провал).

Певна кількість фразеологізмів є загальноновживаними, тобто характерними для широкого загалу: *гнати заметіль* (казати неправду), *дах поїхав, капати на мозок* (говорити неправду), *облом-іванович* (невдача).

Загалом фразеологізми роблять мовлення школярів виразнішим і колоритнішим [4, с. 61].

Українська мова втрачала природну якість, натомість утворювалася така її якість, яка мала б демонструвати “життя” українців з рештою націй, перетворення їх у “советську” супернацію.

Витворився своєрідний різновид мови, який отримав назву “суржик”. Сьогодні це слово почали вживати і в широкому розумінні – як назву zdegradovanogo, ubogogo духовного світу людини, її відірваності від рідного, як назву для мішанини залишків давнього, батьківського з тим чужим, що нівелює особистість, національну свідомість.

Мішаниною двох мов – української та російської – розмовляє частина людності України, хоча загально визнано, що користуватися сумішшю двох мов – це одне з найтривожніших явищ загальнопедагогічного характеру. Скалічена мова отупляє людину, зводить її мислення до примітиву, адже мова виражає не тільки думку, але й стимулює свідомість, підпорядковує її собі.

Мова – неоціненний скарб народу, найповніший літопис його духовного життя. У її глибинах – філософський розум, витончений естетичний смак. Але як маємо трактувати наш суржик? Не як нашу вину, а як нашу органічну слабкість, хворобу, яку треба лікувати. Нашою виною, моральною хибою є хіба загальне ліниство, крутість та лизунство [1, с. 58].

Мовне явище, що дістало назву суржик, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну природу відображає сам термін, запозичений із сільськогосподарської лексики. Тлумачний словник української мови фіксує слово суржик у двох значеннях:

1. Суміш зерна пшениці і жита, жита й ячменю та ін.
2. Елементи двох або кількох мов, об’єднані штучно, без дотримання норм літературної мови.

Отже, семантичне ядро слова “суржик” показує два елементи значення – змішування двох різних субстанцій і пониження якості утвореного внаслідок змішування продукту.

Саме явище “гібридне українсько-російське мовлення” виникло, безперечно, задовго до укладання словника Б. Грінченка. Згадаймо хоча б мовну партію Возного з “Наталки Полтавки” І. Котляревського. Багатий матеріал для дослідження історії суржику містять рукописні пам’ятки XVII ст. з території Лівобережної України.

Чітке визначення суржику і пов’язаної з ним загрози тотального

розмивання норм української літературної мови дав свого часу лише Б. Антоненко-Давидович у книжці “Як ми говоримо”.

“Недобре, – зазначав письменник, – коли людина, не знаючи гаразд української чи російської мови або тої і тої, плутає обидві ці мови, перемішує їхні слова, відмінює слова однієї мови за граматичними вимогами другої – бере якийсь притаманний саме цій мові вислів і живосилом тягне його в іншу мову, оминаючи традиції класичної літератури й живу народну мову” [2, с. 12].

Сьогодні слово “суржик” вживається щодо українського просторіччя, засміченого невмотивовано запозиченими російськими елементами: *самольот, січас, термозити, кидатися в очі*.

Отже, шкільний жаргон постійно поповнюється, а тому не старіє. Шкільний жаргон, по суті, є шкалою словотворчості, причому різні новотвори спочатку мають доброзичливо-жартівливий характер. Проте слід боротися з грубими словами в шкільному жаргоні як із проявом насильства на мовленнєвому рівні, тому що, на відміну від дорослих, які вживають згрубілі слова для емоційної розрядки, підлітки часто оперують такими жаргонізмами з метою вразити однолітків. Така манера спілкування часто перетворюється на погану звичку. Саме тому, беручи до уваги особливості мовної ситуації, школа повинна передбачати спеціальний огляд розмовних, просторічних і жаргонних слів, щоб молодь змогла відрізнити власне ненормоване мовлення від базарної лайки.

“Жаргонізми, вжиті без почуття міри і художнього такту, засмічують і вульгаризують мову, роблять твір малозрозумілим, негативно впливають на читача”.

Література:

1. Антисуржик / [за ред. О. Сербенської] – 1994. – С. 5–8.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К., 1991. – С. 12.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К., 1973. – С. 203–207.
4. Щур І. Шкільний жаргон / Ірина Щур // Рідна школа. – 2001. – № 10. – С. 61.